

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ԺԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 7.

1856

ԱՊՐԻԼ, 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԲՆՈՒԹԻՒՆ

Գեղեցիկոսիւնք ստեղծակաց :

Ատեն մը կարծեցի որ մարդս ախորժ մը ունի սրտին մէջ ամէն բան կործանելու : Ի՞նչ որ ժողովուրդը կարենայ ձեռք հասցընել յիշատակարանի մը, կը քանդէ կը կործանէ զայն : Խաժաժմուժ ամբօխը մեծաւ մասամբ չարալեզու են . վասն զի կը սիրեն բոլոր անոնց անունը աւրել, որոնք որ մեծնալու հետ են : Բայց այս չարասէր բերումը ոչ երբեք մարդուս բնածին է . այլ իւրաքանչիւր անձանց դժբաղդութենէն առաջ կու գայ, և դաստիարակութեամբ փառասիրութիւննին արթննալով, զոր մարդկային ընկերութիւնը կը զլանայ իրենց, այնպիսիք ժխտողական փառասիրութեան մը մէջ կ'իյնան : Ինչպարող ըլլալով բան մը կանգնելու՝ պէտք է որ ամէն բան կործանեն : Եւս առթիս մէջ աւրելու ախորժը ամենեւին բնական չէ, հապա պարզ դժբաղդ

մարդուն կարողութեանը փորձն է : Վայրենի մարդը իր թշնամեաց յիշատակարանները միայն կը կործանէ . ինքը ամենայն խնամքով ազգային յիշատակարանները կը պահէ . և ոչ երբեք չար կը խօսի իր հայրենակցացը վրայ, որ կը ցուցնէ թէ բնութեամբ շատ աւելի լաւ է ընկերութեան մարդիկներէն :

Ինչ ալ որ ըլլայ՝ ամէն մարդու բնական է աւերակի կրաւորական ախորժը : Ս'եր զբօսասէրները իրենց պարտէզներուն մէջ արուեստական աւերակներ ձեւացընել կու տան . վայրենիները կ'ախորժին մեղամաղձիկ մտածութեամբ նստիլ ծովափունքը, մանաւանդ մրրիկներու ժամանակ, և կամ քարաժայռերու մէջէն թափած սահանքներու քովերը : Ս'եծամեծ աւերմունքները նոր նկարակերտ տեսարաններ կ'ընծայեն

մարդու աչքին, և այս հետաքրքրութիւնն էր՝ միայն ընդ անգթութեան որ զԵրոնը շարժեց կրակ տալու հռոմքաղաքին, որպէս զի հրդեհի մը տեսարանը տեսնայ: Մարդասիրութեան զգացմունքը չմտածելով, այն երկայնաձև բոցերը որ գիշեր ատեն երկնքին երեսը կը լափիլզեն, ինչպէս որ Սիրգիլիոս կը բացատրէ, այն կարմրափայլ ու սևագոյն ծխոյն յորձանքները, և ամէն տեսակ գունաւոր կայծականց մառախուղը, այն ծիրանեգոյն բեկբեկ մունքները փողոցներուն մէջ, աշտարակներուն բարձրերը, ծովուն երեսը և հեռաւոր լեռներուն վրայ, բոլոր այս երևոյթները նոյն իսկ պատկերաց ու նկարագրութեանց մէջ ախորժելի կու գան: Եւ տեսակ ախորժը, որ ամենեւին մեր բնական պիտոյիցը հետ կապուած է, տեսնալով քանի մը փիլիսոփայք՝ ըսին որ մեր հոգին կը սիրէ ամէն կարգէ դուրս սրտի շարժմունքները: Եւ որ համար է կ'ըսեն՝ որ այնչափ մարդիկ յանցաւորաց գլխատումը տեսնելու կը վազեն: Առկրետիոս՝ ըստ իմ կարծեացս՝ շատ աւելի յարմար կը մտածէ, որովհետեւ կ'ըսէ թէ այս տեսակ ախորժները առաջ կու գան մեր ապահովութեան զգացմունքէն, որ երբ որ կը տեսնենք վտանգ մը՝ ուսկից մենք ազատ ենք՝ կրկնապատիկ կ'աւելնայ վրանիս վտահուութիւնը. մենք կը սիրենք, կ'ըսէ, ծովեզերքէն մրիկներ տեսնել: Եւ շուտ այս վտահուութիւն է որ ռամիկը ձմեռուան իրիկունները կրակին քովը, ընտանեաց մէջ նստած՝ կը սիրէ պատմել ուրուականներու ահաւոր պատմութիւններ, անտառաց մէջ մոլորած անձանց դէպքեր, և արքունի ճամբաներու վրայ եղած գողերու դիպուածներ: Եւ յոյն զգացմունքով է որ քաղաքացի մարդիկ կը սիրեն ողբերգութիւններու ներկայ գտնուիլ, և պատերազմներու, նաւաբեկութեանց ու պետութեանց կործանման նկարագիրներ կարդալ: Վաղաքացւոյն ապահովութիւնը կրկին կ'աւելնայ պատերազմող, նաւախար ու պալատական ան-

ձանց վտանգովը: Եւ տեսակ հաճոյքը մեր թշուառութեան զգացմունքէն առաջ կու գայ, որ ինչպէս ըսինք, մեր մեղամաղձոտութեան բնական ազդեցութիւններէն մէկն է: Եւ այս աւելի վսեմ զգացմունք մըն ալ կայ մեր սրտին մէջ որ զաւերակները սիրցնել կու տայ մեզի, առանց կախմունք ունենալու նկարակերտ տեսարաններու ազդեցութենէն և ապահովութեան գաղափարէն. այն է աստուածութեան զգացմունքը, որ մեր մեղամաղձիկ յոժարութեանցը հետ միշտ կը խառնուի, ու խիստ մեծ զմայլումն կը պատճառէ: Եւ երբ ալ հիմա ըստ տպաւորութեան զանազան տեսակ աւերակաց՝ անոր տուած քանի մը գաղափարները դնենք հոս:

Բարեսիրութիւնը այնպէս բնական է մարդկային սրտին, որ աւերակի մը տեսարանը, որն որ մարդկանց թշուառութիւնը միայն յիշեցնել կու տայ, սարսափ մը կը բերէ մեզի՝ ինչ նկարակերտ բան ալ ըլլայ: Տրեզտայի ռմբակոծութենէն շատ տարի անցնելէն ետքը՝ 1763 տարւոյն ես հոն գտնուեցայ: Եւ քաղաքը՝ պզտիկ, բայց խիստ վաճառաշատ ու խիստ գեղեցիկ, որուն ընդարձակութեան կէսէն աւելին բռնած էին մէկ կարգի վրայ շինած պղտի պալատներ, որոնց ճակատը դրոսէն նկարներով, սիւներով, պատահաններով ու քանդակներով զարդարուած էր, այն ատենը կէսէն աւելի կործանած էր: Այնչափ իրեն ուսմբերէն մեծ մասը ուղղած էր Առտերա կանաց: Պետրոս եկեղեցւոյն վրայ. այդ շէնքը բոլորաձև էր, ու անանկ աւերակ շինուած էր գմբէթը, որ ուսմբերէն մեծ մասը չկրցան անոր վնաս մը հասցընել, և անկէ ցատքեցին մօտ եղած պալատներուն վրայ, զորոնք այրեցին ու մասամբ ալ կործանեցին: Եւ վիճակի մէջ որ էր պատերազմը լմննալէն վերջը, նոյն վիճակն ունէր երբոր ես հոն հասայ: Եւ իսկ քանի մը փողոցներու մէջէն վերուցեր էին այն քարերը, որ անցուդարձի արգելք կ'ընէին, ու երկու կողմերը շարեր էին:

որով սեցած քարերէ իբրեւ երկու պատուար ձեւացած էր : Պալատներ կային , որոնց կէսը դեռ կանգուն կեցած էր՝ ծածքէն սկսեալ ինչուան ստորերկրեայքը ճեղքուած . կը տեսնուէին հոն սանդուխներու ծայրեր , նկարած ձեղուններ , պզտի դահլիճներ : Ընտելութեամբ պատած , ապակոյ , հայլի , մարմարեայ ծխնելուղի ու մրտած ոսկեզօծ բաներու կտորուանքներ : Պալատներէն մէկ քանիին մէջն ալ ուրիշ բան չէր մնացած՝ բայց եթէ ծխնելոյզներու կատարները , որ աւերակներու մէջ սեռ ճերմակ երկայնաձև բուրգերու պէս բարձրացած էին : Վաղաքին երրորդ մասէն աւերին այս ողորմելի վիճակին հասեր էր : Եւ տեսնէիր որ բնակիչքը տխրադէմ վեր վար կը պտրտէին , որոնք առաջուց անանկ զուարթաբարոյ մարդիկ էին , որ Վերմանիոյ Վաղղիացիքը կը կոչուէին : Բայտ աւերակները , որ իրենց ձեւերովը , գուներովն ու շեղջերովը խիստ զարմանալի անբաւ տեսարաններ կու տային , խորին մաղձոտութեան մը մէջ կ'ընկղմէին զմարդ . վասն զի հոն ուրիշ բան չէր տեսնուէր՝ բայց միայն թագաւորի մը բարկութեան հետքերը , որ պատերազմող քաղաքի մը ամուսկուռ պատուարներուն վրայ չէր ինկած , այլ ճարտարարուեստ ժողովրդ գեան մը գեղազուարճ բնակարաններուն վրայ : Վանի բրուսիացի տեսայ , որոնց սիրտն ալ կը խշխշար այս աւերակաց վրայ : Եւ , թէպէտ օտարական , ամենեւին չգիտէի այն ապահովութիւնն որ կը զգանք մենք՝ երբոր տեսած մէկ վտանգէ մը ազատ ենք . այլ ընդ հակառակն տխրեցուցիչ ձայն մը սրտիս մէջ արձագանգ կու տար . թէ որ այս քաղաքը քու հայրենիքդ :

Վասնականին ըրած աւերմունքները ասանկ չեն : Բոնք ախորժելի են մեզի՝ անհնութեան մէջ ձգելով զմեզ . մեր միտքը մեզմէ շատ առաջ եղած դարերուն կ'առնեն կը տանին , և որչափ հին ըլլան ասոնք , այնչափ աւելի հետաքրքրեալն են՝ երեւան մեզի : Բայտ ասոր համար է որ սիրելի են մեզի աւերի խառն

լից աւերակները քան զմերինները , աւելի : Յոնաստանի քան թէ Խաղկոյ աւերակները , Յոնաստանի աւերակներէն ալ աւելի Եգիպտոսիները : Բայտ անգամ տեսած հին յիշատակարանս () ըսնովի մօտ յաղթական կամար մըն էր , զոր Մարիոս կանգնեց Վիմերացոյ յաղթելէն ետքը . ասիկայ քաղաքէն քիչ մը հեռու է , դաշտորէից մէջ : Եւսկամար երկայնաձև չէր մըն է , գրեթէ Ս . Գիոնիսիոս դրան նման : Երբոր քովը մօտեցայ , նայելէն բաւական չէի կշտանար . և մէկէն կանչեցի . Վնչ կը տեսնեմ . ահաւասիկ հռոմայեցոց ձեռակերտ մը . և երեւակայութեամբս շուտ մը գացի հռոմ , ու Մարիոսի ժամանակը : Վաժարին է որ կարենամ բացատրել իմ վրաս արթնցած ամէն զգացմունքները : Վախ՝ այս յիշատակարանս , թէպէտ իբրեւ մարդկանց թշուառութեան հետեւնք բարձրացած էր , ինչպէս Եւրոպայի ամէն յաղթական կամարները , սակայն ամենեւին ինձի ցաւ մը չտուաւ . վասն զի յիշեցի որ Վիմերացիք աւազակօրէն յարձակեր էին Խաղկոյ վրայ թալլելու համար : Բայտ արդարձութիւն մը ըրի մտքէս որ եթէ այս յաղթական կամարս յիշատակարան մըն էր հռոմայեցոց յաղթութիւններուն Վիմերացոյ դէմ , նոյնը յիշատակարան մըն ալ էր ժամանակին հռոմայեցոց վրայ ունեցած կարողութեան : Վամարին խորաքանդակին վրայ որ պատերազմ մը քանդակած է , դրօշ մը տեսայ , ուր որ որոշ կը կարգացուէր այս գրերը . S. P. Q. R. այսինքն Ծերակոյր և Ժողովուրդ Հռոմէական : Օրնուորաց պատկերները անանկ մտած էին , որ ամենեւին ոչ զէնքերնին կ'երևար և ոչ ալ դէմքերնին . ոմանց ալ և ոչ սրունքը մնացեր էր : Բայց ուրիշ կողմանէ այս չէնքիս ամբողջութիւնը աղէկ պահուած էր , ի բաց առեալ կամարակալներուն մէկը , զորն որ քովի գեղերուն մէկուն ծխատէրը կործանել տուեր էր իր ժամատան նորոգութեանը գործածելու համար : Բայտ նոր աւերմունքը ուրիշ խորհրդածութիւններ

միտքս ձգեց՝ հասարակաց շէնքերուն մէջ հնոց շինութեան կերպին ունեցած գերազանցութիւնը վրայ . վասն զի, թէ պէտ այն կամարակալը, որուն վրայ կեցած էր կամարներուն մէկին մէկ կողմը, կործանած էր՝ ինչպէս ըսի, սակայն կամարին այն մասը օդին մէջ առկախեալ կեցած էր առանց յենարանի մը, իբր թէ իրեն կամարաքարինքը մէկմէկու հետ կպուցած ըլլային։ Սրա քէս անցաւ նաև որ թերևս այս քանդիչ ծխատէրը այն հին Կիւմբրացուց սերունդէն էր . որովհետև մենք Վաղղիա ցիքս այն հիւսիսային ժողովուրդներուն սերունդներն ենք, որ զՎտալիան ասպատակեցին։ Նշանկով, աւերմունքէն զատ՝ զորն որ հնութիւն վրայ մեծարանք ունենալուս համար կը պախարակէի, կը մոռնայի մարդկային գործոց փոփոխականութեանը վրայ, որ զյաղթողները պարտելոց կարգը կը հանէր, և յաղթուողներն ալ յաղթողաց։ Ուստի կ'երևակայէի մտքիս մէջ որ ինչպէս Սարիոս հռոմայեցուց պատուոյն վերէժինդիր եղեր էր ու Կիւմբրացուց փառքը քանդեր էր, ասանկ Կիւմբրացուց սերունդէն մէկը կործանէր է Սարիոսի փառքը . և թէ՛ թերևս շրջակայից օրիորդները տօնի օրեր կու գային պար բռնելու այս յաղթական կամարին շուքին տակը՝ առանց ամենևին մոռնալու թէ ո՛վ էր ասոր շինողը կամ ո՛վ էր կործանողը։

Նոյն աւերակները, ուր որ բնութիւնը ընդդէմ մարդկային արուեստի կը պատերազմի, քաղցր մեղամաղձոտութիւն մը կը շնչեն մեզի . անոնց վրայ կը ցուցնէ մեզի բնութիւնը մեր աշխատութեանց ունայնութիւնը և իրեններուն մշտնջենաւորութիւնը։ Բնութիւնը միշտ կը շինէ այն ատենն ալ որ կը կործանէ . անոր համար մեր յիշատակարանաց ճեղքերուն մէջէն կը բուսցնէ դեղին մեխակներ, սեզեր, վայրի կեռասենիներ, մորենույ պսակներ, մամուռ, և ամէն քարուտ տեղուանք բուսնող տունկեր, որ իրենց ծաղկունքովն ու արտաքին տեսքովը՝ ժայռե-

րուն հակառակ գեղաշնորհ տեսարաններ կը ձևացնեն։

Վեղեցիկ ճարտարապետութեան մը աւերակները միշտ գեղեցիկ են։ Բնոց վրայ արուեստին ուրուագիծները բնութեան ուրուագիծներուն վսեմութեանը հետ կը միանան։ Ինչի համար չկայ անանկ վեհ կերպարանք մը ունեցող շէնքեր, ինչպէս այն հին աշտարակները, զորոնք հին պարոնները լերանց ծայրերը կը կանգնէին՝ իրենց թշնամիները հեռուէն տեսնելու համար, և որոնց աւերակներուն մէջէն հիմա մեծ ծառեր բուսած կը տեսնուին՝ գազաթնին հովերէ տատանած։ Տեսայ ուրիշ աշտարակներ ալ, որոնց պատշգամներն ու ատամնաձև պսակները, որ ատենօք մարդասպանութիւն կ'ընէին, հիմա եղբւրանիներով՝ բոլորովին զարդարուած էին . և ասոնց փայլուն ու փափուկ մանուշակագոյն խառնուրդները՝ աշտարակին խռոչաւոր ու սեւացեալ քարանցը հետ հրաշալի կերպով կը մրցէին։

Ներակ մը աւերի հետաքննական կ'ըլլայ, երբոր բարոյական զգացմունք մըն ալ խառնուի իրեն հետը . զոր օրինակ երբոր այս խարխլած բերդերը ապակէն եղած ըլլան աւազակաց խումբերու։ Նշանկ եղած է Վո ըսուած երկրին մէջ հին բերդ մը, որ կը կուչուէր Վաղեակ Խլըպոնի։ Նոր շրջապատին բարձր որմունքը անկիւններէն փլած են, և անանկ ծածկուած են բաղեղով, որ քիչ տեղ կայ՝ ուր կարենաս տեսնել պատին քարերը։ Վաւիթներուն մէջէն, ուր որ մտնելը դժուարին է, ատամնազարդ բարձր աշտարակներ կ'ամբառնան . ասոնց գազաթնէն մեծամեծ ծառեր դուրս ելած են, որոնք օդուն մէջ իբրև խիտ գիսակ մը կ'երևնան։ Նոյն անդին կը տեսնուին՝ աշտարակաց կողերուն վրայի ծածկուած բաղեղան դալարագեղ գորգերուն մէջ՝ գոթաձև պատուհաններ, հաւտուածաձև լուսամուտներ ու ծերպեր, որոնց մէջէն կը տեսնուին սանդուխներ։

1. ՏՃ. Լէւոֆ, Էրզնէն։

ըր, և որոնք քարանձաւաց մուտքերուն կը նմանին : Այդ անմարդաբնակ բնակութեան բոլորտիքը ուրիշ թուշուն չես տեսներ որ թուշի, բայց միայն բազէներ որ անձայն օդուն մէջ թւատարած կը կենան . և թէ որ երբեմն թուշոյ ձայն ալ լսուի, բուի ձայնն է որ հոն շինած է իր բոյնը : Այս գղեակը բարձրաւանդակի մը վրայ շինած է՝ նեղ հովտի մը մէջ, որ մնացաւ լեռներով ձեւացած է : Այս բնակարանս տեսնելուս ժամանակ՝ երբոր յիշեցի որ հոս երբեմն պզտի բռնաւորներ բնակած են, որոնք ամենայն աւազակութիւն կ'ընէին իրենց խեղճ՝ հարստակացը ու ինչուան անցորդներուն ալ, կարծես թէ կը տեսնէի հոն մեծ գազանի մը կմախքն ու ոսկերտիքը :

ՊԵՌՆԱՐՏԻՆ ՏԸ ՍԷՆ-ԲԵՒՌ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Չինաց լեզուն :

Չինաց լեզուն ամենեւին ուրիշ լեզուաց չնմանիր . ուրիշէ մը ծագման նշան չունի . և ոչ միայն աննմանութեամբ, այլ և բնութեամբը զարմանալի է : Արեւն թէ երեք հարիւր և երեսուն բառէ աւելի չունի . բայց ամենեւին նոյնաձայն չէ, վասն զի չորս շէշտ ունի, հարթ, սուր, դաշն ու կրկնակ, որոնցմով կը բազմապատկին բառք չորս անգամ : այնպէս դժուարին է եւրոպացւոյ մը համար զանոնք հասկընալը, ինչպէս որ դժուար է չինացւոյ մը համար ըմբռնել Վաղղիացւոյ Է գրին վեց հնչմունքները . և յիրաւի այնչափ կը զանազանին իրենց միավանկ բառերը, այլ և այլ եղանակներով, որ նոյն բառը զանազան կերպով հնչելով՝ կը նշանակէ տասը տեսակ կամ ալ աւելի տարբեր իմաստներ :

Պարժուա անունով գաղղիացի քաղաքի մը Վեքին մայրաքաղաքը տասը

ամիս բնակելէն ետքը՝ փորձեց Չինաց լեզուով քարոզ մը տալու . և ինքն իրեն համար կ'ըսէ թէ « Վստուած գիտէ ինչ քաշեցի մինչև որ այս առաջին Չինաց լեզուով քարոզը տուի . որովհետեւ այս լեզուն ուրիշ մէկու մ'ալ չնմանիր . բառը միշտ նոյնպէս կը վերջանայ . այն ատեն ուր կը մնան բայերուն մէջ այն ամենայն նշաններն որ կը ցուցնեն ներգործականը, կամ ինչպէս և որ ատեն գործելը, և միայն գործելը՝ թէ ուրիշներուն հետ : Չինացւոց լեզուն մէջ նոյն բառը միանգամայն գոյական է, ածական, բայ, եղակի, յոգնակի, արական, իգական, և այլն . լսողին կ'իյնայ կարգի դնել գէպքերը ու իմաստը հանել . և այս ամէն բառերս միայն երեք հարիւր և այսչափ են . բայց այնչափ զանազան կերպերով կը հնչուին, որ ութսուն հազար զանազան բաներ կը նշանակեն և այնչափ ալ այլ և այլ գիրերով կը բացատրուին : Այդ ալ բաւական չէ . այս միավանկներուն կարգաւորութիւնը ընդհանուր կանոնի մը տակ չիյնար, այնպէս որ լեզուն գիտնալու համար բառերը սորվելէն վերջը՝ պէտք է ամենայն առանձին ոճերն ալ սորվել . մէկ պզտի դարձուածքի մը փոփոխութեամբ կրնաս անիմանալի ըլլալ Չինաց երրորդ մասին :

« Իրենց բառերուն մէկ օրինակ մը տանք . ինձի ըսին որ Չու բառը գիրք կը նշանակէ . ես ալ միտքս դրի որ երբ որ Չու ըսուի՝ գիրք պիտի հասկըցուի . բայց այսպէս չեղաւ . երբ երկրորդ անգամ լսեցի Չու բառը՝ իմացայ որ ծառ կը նշանակէր : Միտքս դրի որ Չու բառը կամ գիրք պիտի նշանակէ կամ ծառ . բայց այս ալ հերիք չէր . Չու կը նշանակէր նաեւ սաստիկ տաքութիւն . Չու՝ պատմել . Չու՝ արշալոյս . Չու՝ վարժութիւն ունենալ . Չու՝ դատաստանի մը կորուստը, և այլն : Վայրը չգար թէ որ ուզեմ բոլոր նշանակութիւնները տալ :

« Բայց թերևս այս դժուարութիւնները դիւրանան իրենց գրոցը ընթերցմունքով . — Ինկարելի է այս . գրոց լե.